

Csuday Csaba

A bohóc, a csibész és a Nobel-torony

“There must be some way out of here”
– „Lennie kell valami kiútnak innen”

Bob Dylan

■ “There must be some way out of here” (lennie kell valami kiútnak innen), szólal meg Bob Dylan egyik legismeretesebb, dalában¹ a *joker* (bolond/bohóc/komédiás stb.), s ez a – Barna Imre datálása szerint² 1968-ból, mások szerint ’65, ’67-ből származó – szöveg³ a maga jelképiségében akár alkalmi kulcsot is adhat a szerző 2016-os Nobel-díja körül támadt kérdések megfogalmazásához.

Szöveget mondok, mert noha a misztikus-szimbolikus tartalomhoz illően sejtelmes, keményen monoton dallamot – nem véletlen, hogy annyian feldolgozták, közöttük Jimi Hendrix, aki világsikerre vitte; Pink Floyd, Eric Clapton, Elton John és mások – itt nyilván nem érzékelhetem,⁴ mégis, hangsúlyozni kell, hogy Dylan esetében – csakúgy, mint a görög énekmondóknál, a középkori trubadúroknál, jokulátoroknál, igriceknél, bárdoknál és egyéb dalnok-hírmondóknál – zene és szöveg csak lényegi csorbulás árán választható el egymástól. Vagyis, hangozzék el bármi is az idézett „költéménnyel” kapcsolatban, a zenéje nélkül csonka marad. Ami nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy minden, amit Dylan valamely szövegéről mint irodalomról, költészetéről elmondhatunk, eleve részleges, viszonylagos.

Az őrtorony

Már a cím (*All Along the Watchtower*) is talányos (hiányos), hiszen őrtorony, őrtornyok mindig, mindenhol épültek, szerte a világban. Így nem tudjuk, hová való, mi-féle, mikori, egyáltalán, valamilyen konkrét építményről van-e szó. Nehezen érthető, miért „végig” (‘all along’)? Ha valamilyen helyet, helyviszonyt előlegez a cím, miért nem elég a „mellett” (‘along’)? Azért-e vajon, mert a szerző jelezni kívánja, hogy az őrtorony nevű objektumnál körös-körül, véges-végig mindenhol az *van*, amiről szól

lesz? S akkor inkább állapotot (netán létállapotot?) jelöl a határozó, nem csak helyet?

De, visszatérve a kiindulási pontként megfogalmazott kijelentéshez („lennie kell valami kiútnak innen”), újabb talánnyal kerülünk szembe: ha a cím az őrtorony *mellé* pozicionálja a kijelentő személyt, ha a megállapítás az objektum *mellett*, azon *kívül* történik, akkor honnan is kellene lennie annak a bizonyos kiútnak? A *kint*-ből hová? A még kijebb felé? Vagy netán épp ez a dilemma a közvetlen utána jelzett *confusion* (zűrzavar) egyik fő oka? Ha a torony mellett a senki földjén vagyunk, akkor a kiút, ha van egyáltalán, a sehovába vezet? Vagy Jehovába?

Mellesleg Dylan, aki 1961-től többnyire Greenwich Willage-ben tanyázott, ha Manhattanból olykor átkelt a híres Brooklyn-hídon, maga is gyakran láthatta a városnegyed peremén magasodó toronyházakon a jehovisták (*Jehovah’s Witnesses*, JW, Jehova Tanúi) központját hirdető *Watchtower* feliratot. Az erődnék is beillő, tekintélyt parancsolóan terjedelmes épületegyüttes mellett nem kis időbe telik elhaladni, főként gyalogosan. Végighaladva mellette (*all along*), akár egy rövidebb dalszöveg is megszülethetett Dylan fejében. És, korántsem mellékesen, az Ézsaiás emlegette őrtorony is eszébe juthatott a *Bibliából*,⁵ amely kamaszkorában – édesanyja emlékeztése szerint⁶ – mindennapi olvasmánya volt.

A bohóc és a csibész

A megszólaló bohóc és a neki válaszoló csibész (tolvaj, vagány, zsvány stb.) kettőse, dialógusa, a toronyból figyelő hercegek, a nyüzsgő fehér- és szolganép, a közeledő lovasok, a füttyülő szél, vagyis a szöveg „története” valamelyest pontosítja (vagy még inkább kódbe vonja) a leírást, a helyzet, a jelenet idejét (időtlenségét) és helyét: valamely régmúlt idő (ókor?, középkor?) jellegzetes díszletei, szereplői körvonalazódnak benne a balladisztikus költői eszközök: a homály (kihagyás), a párbeszéd forma, a bizonytalan identitású szereplők, a hangsúlyos,

zord természeti háttér révén. De mi volna a szöveg híres-nevezetes „üzenete”? Mit közölnek a szereplők közvetlenül, és mit mond a szöveg közvetetten?

„*There's too much confusion*” (Barna I.: „Itt minden összevissza van”; Hobo: „Mindenütt teljes a zűr”; XY: „Túl nagy a zűrzavar”) –, folytatja a megszólaló komédiás. „Minden olyan zavaros”, mondanám én, Bob-csinálta angol fordítóként, egyszerűen, a mindenre és mindenkorra vonatkozó kinyilatkoztatás lehetőségét is nyitva hagyva. Igaz, aztán a hagyományos szerepével, a mulattatással éppenséggel ellentétesen, panaszkodva megnyilatkozó cseppőrágó konkretizálja (vagy még homályosabbá teszi) a „helyzetet”, az állapotát: mások isszák a borát, művelik a földjét (a Földet: 'earth?'), de a lényeg: „*None of them [...] know*”: „Senki sem tudja” ('know' az ige, s itt a fordítók, hogy hogy nem, épp csak ezt a jelentést nem választották: „senki se mondja meg” (Barna); „nem bánja senki sem” (Hobo); „semelyik el nem ismerné” (XY). Mit is? Azt, hogy „*what any of it is worth*” azaz: „mit ér bármelyik (bárm?) is”. De bármelyik mi? A föld? A bor? A cselekedet, általában? Az egész, minden, ami zajlik és olyan zavaros? Avagy: „senki nem tudja, mi az érték”? És biztos, hogy a „*None of them*” ('senki közülük') az előbbi alanyokra ('businessmen', 'plowmen') vonatkozik? A nyelvtan logikája szerint egyértelműen. De mit jelent az ige előtt ismét felbukkanó helyhatározó ('along'/ mellett, mentén) és a hozzá kapcsolódó 'line' (vonal, sor, front) főnév? „Egyikük sem tudja a vonal mellett/mentén (Milyen vonal? Milyen sor vagy front? Csak úgy, „itt”, általában?), mit ér bármi is”? Mi ez az egész? New York-i, brooklyni helyzetkép? Generális élet- plusz érték-válság? Hely és iránykeresés?

A másodikként megszólaló *thief*, a csibész (Barna: 'zsvány'; Hobo, XY: 'tolvaj') válasza a bohóc panaszára meglehetősen közhelyes bölcsekedés: nincsen ok az izgalomra, nyugi, az élet egy vicc, de ők (a bohóc és a csibész) – és a velük hasonszőrűek, gondolom én – már túl (kívül) vannak ezen (min? A cirkuszon?), ők már csak az igazat mondhatják, tehetik, mert az óra üt, az idő sürgét, az élet elszáll. Vagyis – következtethetjük –, a hazudozás vétek.

A két megszólalót illetően: a *joker*, a lamentáló viccmester minden bizonnyal a *clown*,⁷ a komédiás, a Művész megszemélyesítője, aki hagyományosan út- (kiút), igazság- és értékkereső. A *thief*nek csibészként, (tolvajként, zsványként, vagányként stb.) fordítása már nem egészen egyértelmű. A szöveg egyik értelmezője⁸ a *Jelenések könyvére* hivatkozva egyenesen Jézussal azonosítja. Szövegünk erre az értelmezésre is ad némi alapot – azzal nevezetesen, hogy valójában ő, a *thief*, vagyis egy negatív figura a voltaképpeni kinyilatkoztató –, az „örömhír”,

-üzenet megfogalmazója: „*So let us not talk falsely now, the hour is getting late*” (Így hát most ne hazudozzunk, az óra későre jár). S ha a sort az igazmondás imperatívuszaként (a la Rilke: „Itt az idő Uram...”) értjük, akkor a hamis beszéd még kevésbé megengedett. Feltéve, hogy a figurát valóban negatívan kell látnunk. Ám ha a metafizikus vonatkozásoktól visszaerészkedünk a földre, s figyelembe vesszük, hogy szerzőnk elsősorban zenész, mégpedig folkenész, aki maga írja és gitárjával, szájharmonikájával maga kíséri szövegeit, akkor egyszerűbb, inkább magától értődő kulcsot is kaphatunk a *thief* alakjának valószínűbb megfejtéséhez. Ehhez érdemes felidézni, mit gondolt maga a szerző, mit szűrt le magának e sajátosan amerikai műfaj velejéről.

Krónikák című, önéletrajzi jellegű prózakötetében,⁹ olvasmányélményeit sorolva, ezt írja Dylan:

Azelőtt nem sokat foglalkoztam könyvekkel, írókkal, de a sztorikat szerettem. [...] Szerettem Luke Shortot, a westernlegendákat... Szerettem Jules Vernét és H. G. Wellst. Ők voltak a kedvenceim, de akkor még nem fedeztem föl a folkénekeseket. A folkénekesek egész könyveket tudtak elénekelni egyetlen dalban, néhány strófában. Nem könnyű megállapítani, mitől lesz egy ember vagy egy esemény méltó arra, hogy dal lehessen belőle. Talán azzal van összefüggésben, hogy az illető tisztességes, nyílt és becsületes. Derék ember, a szó elvont értelmében. Al Capone sikeres gengszter volt, [...] de dalt soha senki nem írt róla. Semmi módon nem érdekes vagy hősi figura. Frigid, akár egy pióca, [...] afféle falurossza, szívtelen vámpír. Floyd, a csinos legény ezzel szemben kalandokat sejtet. [...] Van benne szabadság, ilyen névvel nem élhet az ember sárba ragadtnak. Ő sosem fog városok fölött uralkodni, nem lesz képes manipulálni a gépezetet, akarata alá hajtani az embereket; valódi hús-vér figura, megjeleníti az embert, és az erő képzetét kelti a hallgatóban.

Ha tehát a bölcsekedő *thief* inkább erre a Floydra hajazó „csibész”, mint „tolvaj” (azaz bűnöző), akkor akár a szerző szócsöve, üzenetének közvetítője is lehet. Olyan, aki emberi, és erőt sugárzó, mint az igazi folkénekesek.

A címbe emelt őrtoronyban pedig – szövegünk szerint – minden a régi: a „hercegek” figyelnek, a nép nyüzsg. „Odakint”: két lovas, vadmacska, süvöltő szél...

Balladai homály ide, időutazás oda, a szöveg szimbolikája aligha szorul további magyarázatra, noha jelképeinek szemantikai mezeje meglehetősen tágas. Az őrtorony (bizonyára, esetleg, talán) a hatalom, a hatalmasok, a „fenn/bent” levők tere, a megélni adatott, de élehetetlen világ jelképes helye. Körötte (‘all along’), rajta kívül, a táj vészjósló, vad, sivár. Az ott beszélők, mozgók időtlen múltba helyezése az uralkodó viszonyok általánosítását, a valóság, (a „fogyasztói társadalom”, az *establishment*?) változatlanlanságát jelenít(het) meg, amelynek változathatatlanlanságából (talán) a művészet jelent(het) kiutat. Csak akkor, persze, ha a művész és a csibész őszinte, józan, tette kész és bölcs, s ha szükséges, a bűneiért, bűneinkért szenvedő Krisztus szerepét is magára ölti.

Az igazi (mintegy mellékes, ám a vers-zárlati pozícióból hangsúlyosan adódó) kérdés az, hogy vajon milyen hírt hozhat a közelgő két lovas („páros lovag”)? Netán az őrtorony (Babilon?) közelgő pusztulásáról tudósítanak? A hiúzok morgása, a szél süvöltése mindenestre inkább vést jósló, mint biztató. („Ha válasz kell, hallgasd...”)

Ideje feltennünk eszmefuttatásunk fő kérdését is: a Dylan-életműből (jóllehet jellemző, de mindenképp fragmentális) kiragadott dalszöveg (vers-csepp a daltengerből?) boncolgatása milyen tanulságokkal szolgál, s egyáltalán, alkalmas-e arra, hogy használható következtetéseket vonjunk le belőle az alkotó művészete és annak „kanonizációja”, azaz Nobel-díjjal való elismerése viszonyáról?

Mű és szerep

Előbb azonban szükségesnek látszik, hogy szemügyre vegyünk még egy Dylan-szöveget. Már idézett „krónikájában” ezt írja:

Teljes gözzel zajlottak az LSD-vel folytatott kísérletek, a szer hozta kellő állapotba az embereket. Az új világlátás megváltoztatta a társadalmat, és minden gyorsan mozgott, mint az ostromszi. Sztroboszkópok, UV-lámpák, bulik – a jövő előszele. A diákok át akarják venni a hatalmat az állami egyetemek fölött, háborúellenes aktivisták provokálnak ádáz küzdelmeket. Maoisták, marxisták, castroisták – balos srácok, akik elolvasták Che Guevara brosúráit, és most fel akarják borítani a gazdaságot. Kerouac visszavonult, a hivatalos sajtó meg csak kavarta a dolgokat, szította a hisztéria tüzét. Aki a sajtóból tájékozódott, azt hihette, az egész ország lángokban áll. Mintha naponta tört volna ki lázadás valamelyik városban, minden a veszély és a változás peremén billegett.

Mororkerékpár-balesetet szenvedtem, és megsérültem, de végül rendbe jöttem. Az az igazság, hogy ki akartam szállni a mókuserékből. Az, hogy gyerekeim vannak, megváltoztatta az életemet, és elválasztott az eseményektől. Ami a családomon kívül történt, nem érdekelt igazán, más szemüvegen keresztül néztem mindent. Még a borzasztó napi események is, a Kennedy fivérek, Martin Luther King, Malcolm X meggyilkolása – őket sem merénylet áldozatául esett vezetőknek láttam, hanem apáknak, akiknek a családját megcsonkították. Amerikában születtem, itt is nevelkedtem, a szabadság és függetlenség hazájában: mindig az egyenlőség és a szabadság értékeit, eszményeit tartottam tiszteletben. Eltökélt voltam abban, hogy a gyermekeimet is ezeknek az eszményeknek a szellemében nevelem föl.

Pár évvel ezelőtt a Weavers egyik tagja, Ronnie Gilbert Newportban valamelyik folkfesztiválon így konferált fel: – Most pedig ... következik. Fogadjátok szeretettel. Ismeritek, hiszen a tiétek. – Akkor nem figyeltem föl a bemutatás baljós jellegére. Elvíst sohasem konferálták fel így. „Fogadjátok, hiszen a tiétek!” Micsoda örültség ilyet mondani! A francba. Tudomásom szerint se akkor, se most nem voltam senkié. Volt feleségem, voltak gyerekeim, akiket jobban szerettem, mint bármit a világon. Igyekeztem gondoskodni róluk, távol tartani tőlük a bajokat, de a sajtó nagymenői állandóan úgy állítottak be engem, mint egy nemzedék szószólóját, képviselőjét, sőt lelkiismeretét. Ez nevetséges volt. Én nem tettem semmi mást, mint dalokat énekeltem, amelyek teljes nyíltsággal szólaltak meg, és nagy erejű, új valóságokat fogalmaztak meg. Nagyon kevés közöm volt ahhoz a nemzedékhez, amelynek állítólagos szóvivője voltam, és még annál is kevesebbet tudtam róla. (Kiemelés tőlem: Cs. Cs.) Alig tíz éve jöttem el a szülővárosomból, nem valaki más véleményének adtam hangot. A sorsom ott várt rám az úton, minden mással együtt, amit az élet hoz magával, semmiféle civilizáció képviselőéhez nem volt közöm. Légy hú önmagadhoz, ez volt a lényeg. Inkább marhapásztor voltam, mint hamelni patkányfogó. [...]

Úgy látszik, a világnak mindig szüksége van bűnbakra – valakire, aki vezeti a rohamot a Római Birodalom ellen. Csakhogy Amerika nem a Római Birodalom volt, úgyhogy valaki másnak kellett volna önként jelentkeznie. Én valójá-

ban sosem voltam egyéb, mint ami voltam: egy folkzenész, aki könnybe lábadt szemmel bámul a szürke ködbe, és fénylő párában úszó dalokat készít. [...] Én nem voltam prédikátor, nem voltam csodatévő. Ebbe bárki belebolondult volna.¹⁰

A krónika szövege – jellegéből adódóan – nem tartalmaz értelmezésre szoruló részleteket, viszont amit mond, annál meglepőbb. A világ (az Őrtorony?) megrendült, Babilon valóban elesni látszik, a *joker* (a művész) eleget tesz a *thief* (a csibész) megfogalmazta erkölcsi parancsnak: mondja, dalolja, erőt adó zenében közvetíti az igazmondás parancsát, de mikor – mozgósító alkotásainak hatására is – a mozdulni vágyók szószólójuknak, képviselőjüknek, lelkiismeretük megtestesítőjének kiáltják ki, visszahőköl? Nem vállalja, sőt megtagadja a szerepet, amit pedig művészete egyértelműen betöltött? A magánélet, a család oltalmába vonul vissza a próféta kockázatai elől?¹¹ Elárulná az ügyet, amelynek tüzét maga gerjesztette?

Az ellentmondás, a kettősség kétségtelen. De mi magyarázza, és ma, mintegy fél évszázad távolából, igazolva láthatjuk-e Dylan „pálfordulását”? S ha igen, a Nobel-díj is felfogható-e választásának valamiféle megemelt, utólagos elismeréseként? Vagy egyszerűen beismerés-e a díj, beismerése annak a bár szintén ellentmondásos, de kétségtelenül valóságos folyamatnak, amely a tömegkultúra *versus* „magas-” (vagy elit-) kultúra dilemmát egy veterán folk-pop- rock legenda kitüntetésével látszik feloldani? Kapituláció-e, vagy éppenséggel szintézis, a „sekély” és a „mély” összebékítése, kiegyenlítése?

Dylan „irányváltását” többféleképpen is magyarázhatjuk. Lehetséges, hogy pusztán arról a „zavarról”, kelepceről van szó, amelybe szinte minden híresség beleesik. S aminek – ha csak Dylan területét szemléljük – sokan (Elvis, Hendrix stb.) áldozatául is estek. Annak nevezetesen, hogy képtelenek voltak megőrizni személyiségük integritását, vagyis nem tudták egyensúlyban tartani a közönség, a kordivat és az üzleti érdek által rájuk kényszerített szerepet a személyes, de mindenkire érvényes emberi formátummal. Ami az egyén történetileg kialakult, közösségileg szentesített határainak fel-, illetve elismerését jelenti. A mások által való kisajátításban rejülő halálos veszedelem, az én-vesztés kockázatának tudatát. Művész és mű szakadékos viszonyával kapcsolatosan hadd idézzek végül egy múlt századi, mára talán túlságosan is „magasröptű” gondolkodót, akinek szavai mindazonáltal a jelzett dilemma feloldása felé is utat mutathatnak:

„Valaminek az eredete nem más, mint lényegének származása. A műalkotás eredetére irányuló kérdés lényegének származására kérdez. A szokásos elképzelés szerint a művész tevékenységéből és e tevékenység által jön létre a mű. De miáltal és mitől lesz a művész az, ami? A mű által, merthogy a mű dicséri mesterét, azaz: csak a mű által válhat a művész a művészet mesterévé. A művész a mű eredete. És a mű a művész eredete. Egyik sincs a másik nélkül. Mindazonáltal egyikük sem hordozhatja a másikat egyedül. Maga a művész és a mű mindenkor csak egy harmadik révén van – mely éppenséggel az első –, és kölcsönvonatkozásuk is ennek révén, nevezetesen a művészet által van, amelytől a művész és a műalkotás nevére nyeri.”¹²

A Nobel

Bob Dylan folkzenész 2016-os irodalmi Nobel-díja (az indoklás szerint „új költői kifejezésekkel gazdagította az amerikai dalkincset”) – mint ismeretes – meglehetősen fölborzolta a világ kultúrára érzékeny véleményformálóinak kedélyét. Nem mintha bárki is kétségbe vonta volna Dylan hosszú alkotói pályájának értékeit, a dalköltő-előadó művészi, közéleti érdemeit. A meglepetés, megrökönyödés, sőt felháborodás a kitüntetett és az ún. „magas irodalom” vitatható kapcsolatát érintette elsősorban. Illetve azt a vitathatatlant, hogy rajta kívül számos *profi*, azaz hivatásos, a szó szoros értelmében vett irodalmi életművel bíró költő, prózaíró, az írásművészet bevett műfajait művelő betűvető várokzott az elismerésre – s alighanem jogosultabban. Azt kevesebben tudták – talán a „szakmabeliek” között is –, hogy a 75 éves, hétgyermekes zenész-énekes évek óta ott szerepelt a Nobel-bizottság jelöltjei között.

JEGYZETEK

- 1 *All Along the Watchtower*, Bob Dylan nyolcadik, *John Wesley Harding* c. lemezén jelent meg, Nashville, Columbia Records, 1967. A lemezről: http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/John_Wesley_Harding/hu-hu/
- 2 DYLAN, Bob: *Mit fúj a szél Blowin' in the Wind*. Ford. BARNÁ Imre, Bp., Árkádia, 1989, *Ahol az őrtorony mered*, 111; *Uő: Lyrics. Dalok 1962–2001*. Bp., Európa, 2006, 84. FÖLDES László HOBÓ: *Úton lenni a boldogság*. Piliscsaba, H-Blues Kft., 2014, *Végig az őrtorony mellett*, 212; XY: Balagesh, <http://hangzorro.hu/klasszikusok-all-along-the-watchtower>
- 3 *All Along the Watchtower* "There must be some way out of here," said the joker to the thief / "There's too much confusion, I can't get no relief / Businessmen, they drink my vine, plowmen dig my eart / None of them along the line know what any of it is worth". // "No reason to get excited," the thief, he kindly spoke / "There are many here among us who feel that life is but a joke / But you and I, we've been through that, and this not our fate / So let us not talk falsely now, the hour is getting late" // All along the watchtower, princes kept the wiew / While all the women came and went, barefoot servants, too // Outside in the distance a wildcat did growl / Two riders were approaching, the wind began ho howl. Szó szerinti fordításban: „Lennie kell valami kiútnak innen,” – / szólt a bohóc a csibészhez, / „Túl sok a zürzavar, nem bírok lazítani. / Üzletelők isszák boromat, parasztok szántják földemet, / De egyikük sem tudja a vonal (a front) mellett (mentén), ér-e valamit bármi is.” // „Nincs ok izgalomra,” / szólt kedélyesen a csibész, / „Sokunk érezte már, hogy csak vicc az élet. / De te meg én ezen már túl vagyunk, nekünk nem ez a sorsunk. / Így most ne hazudozzunk, erre már nincs idő.” // Hercegek figyelnek mindent az őrtoronyból, / Míg a nők és a mezítlábas szolgálk jönnek-mennek. // Kívül a távolban felmordult egy hiúz / Megjelent két lovas, felsüvített a szél.
- 4 <https://www.youtube.com/watch?v=BzanOzyqgas>
- 5 8. „És kiálta, mint oroszán: Uram, az őrtoronyban állok szüntelen napestig, és őrhelyemen állok egész éjszakákon.
9. És ímé, lovas csapat jött, páros lovagok, és szólott, és mondá: Elesett, elesett Babilon, s isteneinek minden faragott képeit a földre zúzták le.” Ézs 21, 8–9, Károli Gáspár fordítása.
- 6 Dylan anyja, Beatty Zimmerman 1968-as, Toby Thompsonnak adott interjújában megemlítette Bob növekvő érdeklődését a *Biblia* iránt: „A woodstocki házában egyik szobájában van egy állvány, melyen nyitva áll egy *Biblia*. Annyi könyve van, hogy alig férnek el a házban, de ezek közül a *Bibliát* olvassa a leggyakrabban. Mindig talál benne valamit, amiről beszélgetni tud.”
Forrás: http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/John_Wesley_Harding/hu-hu/
- 7 A *clown* figurája Dylan szövegeiben vissza-visszatér, pl.: *Mr. Tamburine Man* (Barna: *Hé, Csörgődobos*); *Like a Rolling Stone* (Barna: *Földönfutó*).
- 8 Clinton Heylin szerint „a tolvaj, aki azt mondja, hogy »az idő egyre sűrget« (the hour is getting late), kétségkívül az, akiről a Jelenések könyvében is szó esik: Jézus Krisztus. Ő az, aki azt mondja: „... eljövök, mint a tolvaj, és nem tudod, melyik órában jövök el hozzád.” HEYLIN, Clinton: *Bob Dylan: Behind the Shades Revisited*. Harper-Collins, US, 2001. http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/John_Wesley_Harding/hu-hu/
- 9 DYLAN, Bob: *Krónikák*. Bp., Park, 2005, 39–40, RÉV-BÍRÓ Tamás ford.
- 10 DYLAN, Bob: *id. m.*, 107–108.
- 11 Az *Őrtorony* születése nagyjából egybeesett azokkal az időkkel, amelyekre szerzőjük csaknem fél század távolából visszapillant. Dylan akkortájt érkezett sikereinek csúcására; túl volt a háborúellenes, agitatív, de a folk és a blues regiszterében szóló első két nagylemezen; 1964-ben, a *The Times They Are A-Changin'* (Új idők váltják a régít) című, harmadik albuma után ragasztotta rá a lemezkiadó a „lázas énekes és dalszerző” bélyeget, kiforrott stílusa, amely – legalábbis tónusát tekintve – egyszerre volt indulatos és enervált; hatalmas szabadtéri koncertek felkapott sztárja lett, hosszú, termékeny viszonyra lépett Joan Baezzel, stílusában immár a rock is elfoglalta az őt megillető helyet (főként a *Highway 61 Revisited* című lemezzel, amelyen az emblemikus *Like a Rolling Stone* is szerepel); később szakított Joannal, megnősült, „lizingelt” – a feleségével érkezett – leánya mellé saját gyermeke is született; megérte a *Blonde on Blonde* (...) átütő sikerét (1966), olyan számokkal, mint a *Rainy Day Woman* és a *Just Like A Woman* ... Ezek után következett a motorbaleset, amelyben nyakát szegte ugyan, de megmaradt. Pár év múlva, a '70-es évek végén megtért, hangzatos nyilatkozatokban (és művészileg nem túlságosan meggyőző produkciókban) Krisztus őszinte követőjének vallotta magát.
- 12 HEIDEGGER, Martin: *A műalkotás eredete*. Ford.: BACSÓ Béla, Bp., Európa, 1988, 33.